Galántai Csaba

Tamási Áron a bábszínházban

Tamási Áronról, mint lehetséges bábjátékíróról 1936-ban olvashattunk először. Tüdős Klára, az Operaház jelmeztervezője Fajankó néven tervezett bábszínházat létrehozni Pesten a Belvárosban. A *Színházi Élet* arról ad hírt, hogy Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Emőd Tamás, Hatvany Lili, Keleti Artúr, Lesznai Anna, Paulini Béla, Erdélyi József és Tamási Áron írják a bábdarabokat, míg képzőművészeink közül Batthyány Gyula gróf, Molnár C. Pál, Aba-Novák Vilmos, Biai-Föglein István, Fülöp Zoltán, Jaschik Álmos, Ádám Jenő, Büky Béla, a zeneszerzők közül Nádor Mihály és Losonczy Dezső csatlakoznak a bábszínház törzsgárdájához.[1] Ez a terv nem valósult meg, és Tamási hagyatékában sincs nyoma ezen időből bábjátéknak.

Első bábjátéka az ötvenes években született az irodalmi közéletből száműzötten.

Búbos vitéz

„Búbos: A dalnak nincs királya.
Hujki: De a királynak van hatalma!"

Tamási Áron 1950 augusztusában kapta kézhez a Népművelési Intézet levelét: „A Népművelési Intézet Műsorpolitikai Osztálya felkéri, jelenjen meg az osztály jövő évi darabkiadási lehetőségeinek és terveinek megbeszélésén, augusztus 21-én délelőtt 11 órakor. Az eddigiekhez képest emelni szeretnénk az általunk kiadott egy és háromfelvonásosok számát és színvonalát, színesíteni, aktualizálni kívánjuk műsorpolitikánkat. Ebben a munkában Önre is számítunk. Üdvözlettel: Mezei Éva osztályvezető h."

A Népművészeti Intézet alapítására (1951) készülődés jegyében született e levél. Az alapító oklevélből kiderül, a különböző kulturális egyesületekből össze-

Galántai Csaba (1963) színháztörténész, színházesztéta, egyetemi adjunktus. Kutatási területei a magyar színház- és bábtörténet, a színházművészet és a bábművészet elméleti kérdései. Ezen területekkel foglalkozó önálló kötetek szerzője, antológiák szerkesztője, számos szakcikk írója.

1 Fajankó a Belvárosban. Írta Faragó Baba. *Színházi Élet*, 1936, 11. sz., 75–77.

gyúrt intézet célja, „hogy a szakszervezetekben és a többi szakszervezetekben egyre szélesedő, kultúrotthonokban egyre kibontakozó kulturális tömegmozgalom művészi irányítását elősegítse. Hatásköre kiterjed a népi tánc, a színjáték, a bábjáték, a zene, a képzőművészet területére. Kiállításokat, előadásokat és szakmai bemutatókat rendez."[2] Az Intézet számára a példát a Szovjetunióban létrehozott „Népi Alkotások Háza" intézménye jelentette. Az Intézet azonban nem követte vakon a nagy testvért. Így történhetett meg, hogy a háború előtt jelentős, ám ez idő tájt nélkülözött írók, színházi szakemberek, képzőművészek némelyikének munkájára, az intézet nívójának emelése végett számított a Széll Jenő igazgatóval felálló vezetés. Tehát, ez az egyik ok, hogy Tamásit is felkérik darabírásra. Itt még nincs szó bábjátékról, mesejátékról. E levél inkább afféle puhatolózás. Tamási bábszínházi munkába való bevonására egy évvel később kerül sor a színház darabínsége okán.

Az ötvenes évek „kulturális forradalmának" irányítói jelentős szerepet szántak a gyermek- és ifjúsági színházi tevékenységnek. 1949-ben a magánszínházak államosításakor a szocialista országokhoz hasonlóan megalakultak a „kommunista erkölcsre, szocialista humanizmusra" nevelő gyermekeknek és az ifjúságnak játszó színházak (Állami Bábszínház, Úttörő Színház és Ifjúsági Színház). Más szocialista országokkal ellentétben, nálunk csak Pesten jöhetett létre hivatásos bábszínház. Az 1980-as évek közepétől kezdődött meg az amatőr társulatok hivatásossá emelése. A több évtizedes egyközpontúság, az egyen ízlés diktálása az utóbb létrejövő bábszínházi hálózat kiépítésének módját, személyi beágyazottságát alapvetően meghatározta. Visszakanyarodva az 1949-es esztendőhöz: Bod László festőművészt nevezték ki az alakuló Állami Bábszínház élére. Bod László az MNDSZ által alapított, mindössze egy évig működő Mesebarlangból a színészek többségét és Körmöczi László rendezőt szerződtette. Gábor Éva díszlet- és bábtervező is maradt, s Bod igazgatása alatt tehetséges munkatársak sora került a színházhoz. Bod László magához vette főiskolai évfolyamtársát, Várady Sándor szobrászművészt, akivel korábban Miskolcon hozott létre bábszínházat. A bábszínházhoz került Jakovits József, aki autodidaktaként lett szobrász, s főként a háború után bontakozott ki tehetsége. De a bábszínház műhelyében dolgoztak olyan kiváló festőművészek, mint Ország Lili és Márkus Anna, és ekkor került ide Bródy Vera, Várkonyi Zoltán Művész Színházának fiatal színésznője. Bródy a bábszínházban tanulta meg a bábtervezést, s vált az Állami Bábszínház sikeres korszakának – a '60-as és '70-es éveknek – meghatározó tervezőjévé. Bod László Kemény Henriknek a mechanikai műhelyben tudott állást ajánlani. A műfaj iránt érdeklődő bábszínészek között találjuk Szőnyi Katót, Havas Gertrúdot, Óhidy Lehelt. S visszatért a bábokhoz Háray Ferenc, aki Rév István Nemzeti Bábszínjátékának felszámolása után élőszínházhoz került. Innen ismerhette őt Bod László, aki másfél-két hónapig ösztöndíjas volt Rév bábszínházában. Miután 1950-ben Obrazcov moszkvai

2 A 9/1951./1.6./M.T. számú rendelet.

társulata Budapesten járt, az Állami Bábszínház a moszkvaiak által játszott és ajánlott darabokat kezdte műsorra tűzni az obrazcovi minta szerint. E vonalat erősítette Szegő Iván, akit a párt néhány hónapra Obrazcovhoz küldött tanulni, s aki visszatérése után az Állami Bábszínházhoz került főrendezőnek. Bod László igazgatónak és Szegő Iván főrendezőnek folyamatos konfliktusai voltak, s ez rányomta bélyegét a bábszínház mindennapos működésére. Szegő tanulékony pártkatona volt, s noha az obrazcovi gyorstalpalót elvégezte, nem volt köze a művészetekhez. Bod szerette volna a saját útját járni, magyar szerzőket megszólaltatni. Meghívta Heltai Jenőt, Tersánszky Józsi Jenőt. Tamási Áronnal való találkozására ekként emlékszik:

„Tamási Áron, akit az akkori magyarországi 'kultúrpolitika' nem engedett dolgozni – a tetvek a sast megbénították röptében –, nálam mégis írhatott. 1951-ben Hont Ferenc, az Ifjúsági Színház igazgatója, akkori tekintélyes színházi szakember hívott telefonon. Itt járt nálam valaki, mondta, segíteni szeretnék rajta. Csakhogy itt nem lehet. Neked talán megengedik, hogy bemutass tőle egy mesejátékot. Mondta a nevét is: Tamási Áron. Kértem, hogy küldje át hozzám. Megilletődve fogadtam, ő azonban feloldotta a feszültséget. Letette a kalapját, kedvesen, szerényen rám mosolygott. Tamási Áronnak nem kellett elmagyaráznom a bábos műfajt. Ehhez is értett. Hamarosan hozta a művet, a *Búbos vitéz* című mesejátékot. Nagy élvezettel olvastam. A darabot be kellett adni véleményezésre a minisztériumba, a tíztagú dramaturgiai tanácshoz. Nagy nehezen megadták az engedélyt. A tanácsban Major Tamással volt a legkevesebb baj. Lett engedély, ám a figyelmeztetés is megérkezett a minisztériumból: vigyázz, ez a Tamási egy rafinált góbé, nehogy átverjen! A mesejátékot nagy pompával rendeztük meg Farkas Ferenc zeneszerző és Köpeczi Bócz István díszlettervező közreműködésével. A bábokat jómagam terveztem, és a rendező is én voltam. 1952-ben mutattuk be a darabot. A bemutató előtti éjszakán nyilallt csak belém: ebből még nagy baj lehet! Mert ha valakinek a mesében gonoszkodó, népet sanyargató király és brutális segítői Rákosiékat juttatják az eszébe, márpedig ez eléggé kézenfekvő volt, akkor nagy botrány lesz! Azon az éjszakán Áron is álmatlankodhatott, mert nem jött be a délutáni sajtóbemutatóra, csak szép ifjú felesége, Alizka jött azzal, hogy Áron attól tart, netán 'félreértik' a játék üzenetét. Hál' istennek a mindenben ideológiai ellenséget szimatolókat is elbűvölte a gyönyörű szöveg és a játék. A 36 premieren sokan részt vettek, Illyés Gyula is ott volt.[3] A bemutató után a klubesten Tamási elmondott egy anekdotát. Valahogy így szólt: Hát én is úgy jártam, mint Mózsi bácsi, aki találkozik a komájával, és

3 Fodor András is említést tesz arról, hogy találkozott Illyés Gyulával a Bábszínházban. „Az ötvenes évek elején, ott a Képzőművészeti Főiskola »mellényzsebében« levő kis színházban történt a rendhagyó esemény, hogy Tamási Áron-bemutatón vehettem részt. Ahogy elfoglaltam helyem a *Búbos vitéz*re várakozók közt, balra, a már nem létező páholyban Illyés Gyulát pillantottam meg felesége és lánya mellett. Noha egyszer már találkoztunk, félszegen köszönt vissza, mint aki egy féllegális találkozó bizonytalan közös jelére reagál." [Forgóajtó – Részesedés az ünnepben.] *Film Színház Muzsika*, 1978. március 11., 12.

Bod László és Tamási Áron a Búbos vitézre készül

elújságolja neki, hogy átment rajta a szekér. Ha átment, hogy állhatsz itt? – ámuldozik a koma. Úgy, hogy én a híd alatt aludtam, felelte Mózsi bácsi, a szekér meg a hídon ment. Ezt az anekdotát megtudták a minisztériumban, akkor figyeltek fel a *Búbos vitéz* 'veszélyességére'. Megüzenték nekem, hogy többé ilyen darabot meg ne próbáljak pártfogásba venni. Na, igen, Áron pontosan tudta, mi ketyeg a darabban, hiszen tudatosan írta bele. Hála Istennek, nem volt semmi baj, a sajtó elég jól fogadta. A közönség szintén. Nagy sikere lett a *Búbos vitéz*nek.

Ezen felbuzdulva megpróbáltunk beszélni Kodály Zoltánnal, engedje, hogy bemutassuk a *Háry János*t. Kodály húzódozott. Valakin keresztül kértem, álljon velünk szóba. Egyszer aztán, amikor már javában ment a Tamási darabja, kaptam egy értesítést, hogy Kodály meglátogat egy előadást. Örültem. Olyan gyönyörű szövege volt Tamásinak, hogy valósággal elbűvölte a gyerekeket. De amikor Kodály hozzánk látogatott, valami átok gonosz iskolások ültek a nézőtéren, és olyan pokoli fegyelmezetlenek voltak, hogy nem lehetett hallani a darabot. Tönkretették az előadást. Éppen ekkor kellett Kodálynak eljönnie! Borzasztó volt. Kodály ott ült egy darabig, aztán azt mondta, hogy ez malacok elé szórt igazgyöngy. Elment. Soha többé nem állt velünk szóba. Kodály halála után az utódom, az akkori igazgató előadatta a *Háry János*t. Valahogy megengedte az özvegy."[4]

4 Körmendi Lajos: *Az én Karcagom avagy Bod László festőművész (1920–2001) világjárásai és hazatalálásai*. Karcag, 1999, Barbaricum Könyvműhely, 35–36.

A *Háry János*t Szilágyi Dezső igazgatása idején, 1972. április 17-én mutatta be az Állami Bábszínház Szőnyi Kató rendezésében. A Bod László által említett előadáson, meglehet, hogy a gyermekek zajongásának oka a bábszínészek nem kielégítő játéka volt. Egy újonnan szerveződő társulat többsége ekkor kezdett ismerkedni a műfaj sajátosságaival, a vezetés pedig próbálta definiálni, hogy mi az a bábszínház. A tagok nagy része élőszínházból érkezett, s nem mindenkinek volt szívügye a bábszínház. Voltak beszélő színészek, akik nem sokat törődtek a báb mozgatásával, s voltak a báb mozgatására fogékonyabb színészek, akik kevesebb hangi adottsággal bírtak.

Bod László emlékezésében nem tér ki a *Búbos vitéz* elfogadásának részleteire. A szöveg dramaturgiai változtatásokat igényelt. Mészöly Miklós dramaturg javaslata alapján történt mindez, ami a mesejáték javát szolgálta. Tehát nem a cenzúra diktálta kényszermódosításról volt szó, bár ezt a darabot az '50-es évek diktatúrájának dramaturgiája szerint ilyen formájában sem lehetett volna engedélyezni. Bod László bemutató előtti félelme nem volt alaptalan, hiszen joggal gondolhatta a gyermeket kísérő tanár vagy szülő, hogy Hujki kiskirály valójában Rákosi, fogdmegjei a rendszer verőlegényei, a birodalma pedig az ország, ahol élnek. A kommunista cenzorok nagyvonalú hozzá nem értésén múlott az engedélyezés, ami összefüggött azzal, hogy nem tudták még kezelni sem a gyermekeknek szóló irodalmat, sem a színházat, miközben pártukáz volt, nyitniuk kell a gyermekek felé. A rendszer neveket és nem darabokat utasított el. Bod László hiába szerette volna, hogy az irodalmi életből kiszorított Németh László, Remenyik Zsigmond, Weöres Sándor, a Recskről hazatérő Faludy György önálló művel vagy műfordítással szerepeljen a bábszínház repertoárján. A minisztériumi dramaturgiai bizottság elutasította őket. A rendszer kultúrpolitikájának ellentmondásosságát mutatja a *Búbos vitéz* engedélyezése. Rákosi Mátyás köszöntésének eufóriájában élt még az ország, amikor a „bölcs vezér" 60. születésnapja után három nappal bemutatták a *Búbos vitéz*t.

A kritikusok nem bonyolódtak bele a mű eszmei mondanivalójának kibontásába, így az egyértelmű politikai áthallás lehetőségének említését kerülve, a mesejáték nyelvéről, az előadás képzőművészeti megjelenítéséről, a színészi játékról, a rendezésről és a zenéről szóltak leginkább dícsérőleg.

Ezek után talán az sem meglepő, hogy a *Szabad Nép* rádióműsorában az olvasható, hogy a Petőfi Rádió 1952. május 4-én (vasárnap) 16 órától leadta a *Búbos vitéz*t.[5] Természetesen nem élőben közvetítette. 17 órától kezdődött a következő műsor, tehát egy óra volt a hossza a rádióban leadott előadásnak.[6] Ugyanezen a napon 17 órai kezdettel – tehát egy órával később, mint a rádióban – az Állami Bábszínházban is műsoron volt a mesejáték. A hangfelvétel nem található

5 *Szabad Nép*, 1952. május 4., 8.

6 A *Szabad Nép* a következő műsorként a Kincses kalendáriumot hozza, de ami számunkra megmosolyogtatóan abszurd, hogy a *Szabad Föld* rádióműsora a *Búbos vitéz* után egy verset jelöl: *Harcok tüzében*. Képes Géza költeménye Rákosi elvtárs életéről.

meg a Rádió Archívumában, s nincs arra vonatkozó adatunk, hogy később közvetítette volna a rádió.

A mesejáték zenéjét Farkas Ferenc szerezte, a díszlettervező Köpeczi-Boócz István volt, a bábokat tervezte s az előadást rendezte Bod László. A zeneszerző évekkel később ekként emlékezik a népdalokkal átszőtt zenére: „Bod László festőművészé, a Bábszínház egykori igazgatójáé az érdem, hogy e művet 1952 tavaszán bemutatta. Ezt megelőzően abban a szerencsében részesültem, hogy 1950 táján én is előfizethettem Tamási géppel írt, sokszorosított és kedvesen dedikált írásaira. Mint aki még Kolozsvárról, tíz esztendeje jól ismertem az írót, rám esett a választás, hogy zenét írjak a darabhoz. Az F. Rácz Kálmán szerkesztésében, a Népművészeti Intézet kiadásában még abban az évben megjelent kis kötet, mely a *Búbos vitéz*t is tartalmazza, az előadás után jelent meg. Az előadások tanulságai alapján kitűnő és hasznos utasításokat is készített Bod László, a további bemutatókra gondolva. A zenék elhelyezését és szövegeit együtt beszéltük meg Tamásival."[7]

1952-ben a *Bábszínpad* 4–5. számában jelent meg a *Búbos vitéz*, a Kiss Károly–Lakatos István *Kocsis László Egerben* című bábjátékkal együtt. A bábjáték szövege negyedszázaddal később folyóiratban is megjelent. A *Népművelés* 1977/10. számában (27–35) Kovács Ildikó rendezői utasításaival adták közre.

Bábfilmen a Búbos vitéz

A *Búbos vitéz* műfaji meghatározása szerint nem bábjáték, hanem mesejáték, s ekként került a Tamási Áron színjátékait tartalmazó kötetbe is. Első bemutatója mégis bábszínházban volt. A pálcás bábokról több fotó is tulajdonomban van, melyek nem kerültek még publikálásra.[8] A fotók alapján valamelyest tájékozódni lehet a színpadi megvalósítás miként jéről is. De a fényképeknél lényegesen értékesebb színház- és filmtörténeti dokumentum is fennmaradt. A három perc huszonkét másodperces kísérleti film jelentőségét növeli, hogy az ötvenes évek elejéről nem ismerünk hasonló bábfilmes kezdeményezést, amely egyszerre mutatja meg a korabeli bábszínházat és a bábjáték filmes lehetőségeit. A Tamási-műből készült kísérleti bábfilmről Bod László levélben számol be a minisztérium illetékesének.

„Valamivel több mint egy évvel ezelőtt felvetettem a filmfőosztálynak azt a gondolatot, hogy az ifjúság művészi nevelése szempontjából jelentős lépés

7 *Tamási Áron színjátékai, 1943–1966*. Budapest, 1988, Szépirodalmi Könyvkiadó, 658–659. A jegyzeteket Ablonczy László és Z. Szalai Sándor írta.

8 A képek: 1. Hujki és Bog. 2. Öreg Búbos és Búbos Anti. 3. Hamót, Hemót, Hujki kiskirály és Bog. 4. Lórika az erkélyen. 5. Búbos Antal és Lórika. 6. Hamót és Hemót megkötözik Búbos Antit. 7. Őzbak, Őzsuta. 8. Lórika és Búbos Antal. A képeket Bod László lánya, Bod Veronika bocsátotta rendelkezésemre. Ezúton is köszönöm neki!

lenne olyan bábfilmeket készíteni, melyek ellentétben a cseh bábfilmek fázisos technikájával, folyamatos mozgásra épülnek.

A folyamatos-mozgásos technika meggyorsítja a film készítését, s ezzel együtt lényegesen olcsóbbá is teszi. A művészi kifejezőerő és lehetőség semmivel sem lesz kevesebb.

Mindezek elmondása után a filmfőosztály igen készségesen bocsájtott rendelkezésemre anyagi keretet egy rövidebb kísérleti film elkészítésére. A színes és részben hangos kísérleti film – melyet Tamási Áron egyik bábdarabjából állítottam össze – néhány (sic!) felvetett néhány ábrázolási problémát, ennek megbeszélésére azonban még nem kerítettünk sort.

A filmfőosztály ígéretet tett arra, hogy később napirendre tűzi a bábfilm kérdését, amikor ennek a technikai lehetőségei megteremtődtek.

Addig is az a kérésem, hogy az elvtárs adjon alkalmat arra, hogy elképzeléseimről részletesen beszélhessünk, az elkészült kísérleti filmet bemutathassam, s végül – amennyiben egyetért velem abban, hogy ennek a művészetnek nagy lehetősége van itthon is, exportban is – segítsen nekem művészi elképzeléseim megvalósításában."[9]

Név és dátum nem szerepel a levélen. A filmrészlet elkészültének és az írás keletkezésének meghatározásában két időpont áll a rendelkezésünkre. A bábszínházi bemutató időpontja (1952. március 12.) és a levél kezdő sora, miszerint valamivel több mint egy évvel ezelőtt vette fel a kapcsolatot a filmosztállyal. Ha a bábszínházi bemutatót követő hónapokban felvetette a film elkészítésének gondolatát a minisztériumban, akkor a fennmaradt levél 1953 végén íródhatott. Ez esetben a kísérleti film elkészítését is ekkortájra datálhatjuk.

A fennmaradt 35 mm-es hangos nitrófilm töredék kópia mindenképpen nóvum a magyar bábfilm és bábszínház történetében. A színes (Agfacolor, fényhangos) filmtöredék 03:22 perc hosszú. A filmtekercs Bod László lányának, Bod Veronikának köszönhetően került elő a családi hagyatékból, majd e sorok szerzőjének közvetítésével a Nemzeti Filmintézetben digitalizálták. A Tamási-mű első felvonásának azon jelenetét örökíti meg, amikor Búbos Antal Lórika segítségével kiszabadul a börtönből. A filmrészlet tartalmát többszöri megtekintés után jelenetekre bontva közlöm.

A *Búbos vitéz* filmrészlet jelenetezése (vágóképenként):

1. kép: Éjszaka. Jobbra királyi palota, mely hasonlatos egy nagygazda kúriájának portájához. Mellette egy rácsos ajtó, a pincebörtön bejárata. A háttérben csillagfényesen virágzó fa. Odébb egy lobja hullatta fa. A méretes pandúr, vállán puskával a palota tornácára vezető lépcsőn ül, majd feláll, s a börtönrácshoz megy. Lehajolva benéz. Megfordul, s a királyi palota irányába távozik (00:00–00:19).
2. kép: A börtön rácsos kapuja, a kép lassan a lakatra szűkül (00:19–00:28).

9 OSZMI Bábtár

Öreg Bábos és Bábos Anti

Hamót, Hemót, Hujki kiskirály és Bog

3. kép: Anti a börtönben ül. Nem a rácson át, hanem bentről látjuk őt. Szomorkodik. Asztalkán kancsó víz s a tarisznyája (00:29–00:32).
4. kép: A börtönből a rácson át látható a Hold (00:32–00:34).
5. kép: Anti odalép a rácshoz, azaz belép az előző képbe. Fejét mozdítva kinéz a rácson. (00:34–00:37).
6. kép: Kintről látjuk a rács mögött álló Antit. Kezével a rácsot fogva, fejét félrebillentve kinéz. Lehajtja a fejét a rácson lévő kézfejére. Sóhajt (00:38–00:51).
7. kép: (Közeli kép) A fogdát záró lakatot látjuk, majd azt is, hogy könny hullik rá (00:52–00:56).
8. kép: A királyi palota ajtajára közelít a kép (00:57–01:04).
9. kép: Hujki, a kiskirály – koronával, karddal a kezében – alszik az ágyában. Horkol (01:04–01:14).
10. kép: Kinyílik az erkélyablak két szárnya, megjelenik Lórika. Kihajol, szétnéz. A börtön felé fordul, megszólal: „Antika! Antika, látlak!" (01:15–01:28).
11. kép: A rács mögött a korábbi szomorkodó pózából felriad Anti, fejét a hang irányába fordítja (01:28–01:34).
12. kép: Mint az indítóképen: látható a palota és a börtön is. Anti a rács mögött, Lórika az ablakban. Egyszerre tűnnek el, Anti a tömlöc mélyébe, Lórika az ablakban, behajtva az ablakszárnyakat. Belép a képbe a pandúr. Elmegy a fogdáig, benéz rajta, majd hátrafordul. Nem veszi észre, hogy Lórika leselkedik az ablakban. Pandúr távozik a másik irányba (Balra) (01:34–01:53).
13. kép: Anti a rács mögött. A pandúr után néz, majd a palota irányába (01:53–02:02).
14. kép: Lórika az ablakban, kihajolva (02:03–02:04).
15. kép: Anti a rács mögött. Megszólal: „Három napra bezártak! Azután agyon akarnak lőni!" Lehajtja fejét (02:04–02:09). Lórika hangja: „Antika…"
16. kép: Lórika az ablakban, kezében a fonálon lógó kulccsal. „…ne félj, itt van a kulcs! Leeresztem aranyfonálon." Elkezdi lóbálni a fonalon lógó kulcsot (02:09–02:12).
17. kép: Anti a rácson keresztül nyúl az előtte hintázó kulcsért. Elkapja (02:12–02:18).
18. kép: A pandúr puskájára támaszkodik, s horkolva alszik (02:19–02:28).
19. kép: Anti kinyitja a rácsos ajtót (02:29–02:32).
20. kép: Lórika az ablakban. „Antikám, vigyázz!" (02:33–02:34).
21. kép: Anti az ablak felé néz, majd balra, s távozik ez utóbbi irányba (02:35–02:37).
22. kép: Lórika eltűnik az ablakban, becsukva az ablakszárnyakat (02:37–02:39).
23. kép: Bog, a sáfár a palota felől érkezve odamegy a nyitott ajtójú tömlöchöz. Benéz rajta (02:40–02:44).
24. kép: A menekülő Antit látjuk. Mögötte szénaboglya. Trombitaszó. Anti egy pillanatra megtorpan, hátranéz, majd el (02:45–02:49).
25. kép: (Közeli kép) Bog, a sáfár ébresztőt fúj a trombitán (02:50–02:51).

Bábos Antal és Lórika

Hamót és Hemót megkötözik Bábos Antit

26. kép: A király felriad, felül az ágyán. Hallatszik a trombitaszó (02:51–02:53).
27. kép: (Közeli kép) Bog fújja a trombitát (02:54–02:56).
28. kép: Bog idegesen toporog a palota előtt. Integet a kezével. Király kinéz az ajtón, majd vissza. Bog benéz a tömlöcajtón, majd a király ajtaja felé (02:57–03:07).
29. kép: A tömlöc előtt Bog. „Megszökött a gazember!" Király kivont karddal belép a képbe. „Utána, fogjátok meg a gazembert!" Rázza a kivont kardot. Bog balra el (03:08–03:12).
30. kép: Pandúr célzó állásban a töltésen. A puska eldördül (03:13–03:14).
31. kép: Őzsuta felkapja a fejét (03:15–03:16).
32. kép: Őzsuta szemből (03:16–03:17).
33. kép: Őzsuta oldalt, jobbra el (03:17–03:18).
34. kép: Pandúr a lövés után kiegyenesedik (03:18–03:20).
35. kép: Sötét (03:21–03:22).

A film a bábszínházi előadás számára készült bábokkal és díszletekkel került felvételre. A bábszínészek gapitos pálcás bábokat mozgatnak. Búbos Anti bábfigurájának mechanikája, anyaga: gapitos báb, benyúlós pálcás kézzel, mintázott, papírmasé fej, zsinór haj, gapitos szerkezet, mintázott, papírmasé mellkas, kitömött, drótos, textil kezek, filc, vászon. Lórika bábfigurájának mechanikája, anyaga: gapitos báb, benyúlós pálcás kézzel, mintázott, papírmasé fej, olaj, zsinór haj, bőr szempilla, strasszkő szem, mintázott, papírmasé mellkas, selyem, díszített szalag, faragott fa kezek. (E két bábfigura fennmaradt, fotóik megtalálhatók a Budapest Bábszínház honlapján a Bábarchívumban.)[10] A gapit, azaz a tartórúdon elhelyezkedő billentyű segítségével a mozgató oldalirányba tudja mozgatni a báb fejét, de biccenteni és felfelé nézni is tud a figura. Ez a szovjet bábszínházban kedvelt bábtechnika Obrazcov magyarországi látogatását követően vált az Állami Bábszínház előadásaiban is meghatározó technikává. Bod László filmjében a kamera a képi világra, a gapitos pálcás bábok finom érzelmi állapotokat is kifejezni képes mozgására fókuszál egy-egy mozgássort kiemelve, hangsúlyossá téve.

A két és fél oldalnyi Tamási-szöveget mindössze öt – a szereplők egymáshoz és a helyzethez való viszonyait értelmező – megszólalásra csökkentette a rendező. Hangeffektekkel adós maradt, de kísérleti filmnek szánta, s mint levelében írja, a forgatás során felvetődő ábrázolási problémákról szeretett volna beszélgetni szakértő feletteseivel. Azt is levelében említi, hogy a cseh bábfilmek fázisos technikája helyett javasolja a folyamatos mozgásra épülő bábfilmek megalkotását. A cseh bábfilmművészet már az 1950-es évek elején igen magas színvonalon állt elsősorban Karel Zeman és Jiří Trnka munkásságának köszönhetően. Zeman az élőszereplős felvételeket animációval ötvözte, Trnka a stop

10 https://babkatalogus.budapestbabszinhaz.hu/all?search=B%C3%BAbos%20vit%C3%A9z&order=i.ordering&dir=asc&cm=0#tlb

motion animációs filmkészítési technikát alkalmazta, melynek lényege, hogy apró beállítási módosításokat végeznek a figurán, miközben fázisonként fotózzák le azt. A háború után induló bábfilmgyártásunk is e szerint kezdett el dolgozni, de az első filmek megbuktak. Az 1948-ban Petőfi Sándor költeménye alapján készült *Megy a juhász szamáron* című bábfilmet be sem mutatták. Ezt agitációs bábfilmek követték: a *Vitamin ABC* két rosszul evő kisfiú történetét elmesélve hívta fel a figyelmet a vitaminok fontosságára. Ez a néhány perces agitka körülbelül fél év alatt készült el. A *Kacsa a hóban* című agitprop az „Amerika Hangját" gúnyolta, s mint bábfilm csapnivaló lett. Ezen kezdetleges animációs próbálkozásoktól függetlenül adta be kérelmét Bod László a minisztériumhoz. Bod – miközben legnagyobb tisztelettel figyelte Trnka filmkészítési technikáját – a bábszínházi játékból indult ki, ahol bábszínészek mozgatják a bábokat oly módon, hogy ők nem láthatóak. Ezt fogalmazza meg folyamatosmozgásos technikaként, s ezt legalább olyan hatékonynak tartja, mint a mozgásfázisokat kockákként összerakó fázisos technikát. Abban, hogy rövidebb idő alatt készül el az általa vázolt technikával a film, és olcsóbb is lesz, minden bizonnyal igaza volt, hiszen a tizenkét perces *Megy a juhász szamáron* háromnegyed év alatt készült el, s jóval túllépte a költségvetési keretet. E munka nehézkességét, körülményességét mutatja, hogy a juhászfigura különböző érzelmi állapotot megjelenítő fejét ötvenszer mintázták meg. Évtizedekkel később a televízió bábfilm-sorozataiban (*Mi újság a Futrinka utcában?, Rémusz bácsi meséi, Süsü, a sárkány*) a bábszínész jelenlétét megkívánó folyamatos-mozgásos technikát alkalmazták.

A kommunista párthoz nem lojális Bod Lászlót 1954 júniusában eltávolítják az igazgatói székből, s a következő évadban Tamási művét is leveszik a műsorról.

Búbos vitéz útra kel

Az Állami Bábszínházban történő bemutatót követően több mint két évtizedet kellett várni a *Búbos vitéz* újabb bábszínházi előadásáig. Tamási ezt már nem érhette meg. Két kiváló erdélyi rendezőnek köszönhetjük újbóli feltámadását. Nagyváradon Szabó József, Kolozsvárott pedig Kovács Ildikó rendezte meg. Szabó József rendezését a román tévé magyar adása 1976. június 9-én sugározta. Aztán átkerült vidéki színházainkba is, ám most már élőszínházba. Az 1974. november 4-én Veszprémben bemutatott *Búbos vitéz*t Pétervári István rendezte. Egy évvel később Kárpáthy Gyula dramaturg átdolgozásában a pécsi Nemzeti Színház mutatta be Fényes Márta rendezésében. Végre a fővárosban is színre került. Csongrádi Mária rendezte a Népszínházban, amelynek művészei a *Búbos vitéz*zel bejárták a fél országot. 1978-ban Budapesten ismét bábszínházban láthatta a gyermekközönség. Az Astra Bábegyüttes mutatta be a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Házban Farkas Ferenc zenéjének felhasználásával. A társulat vezetője, a paptanár Vízvári László rendezte, a báb- és díszlettervező Ősz Szabó

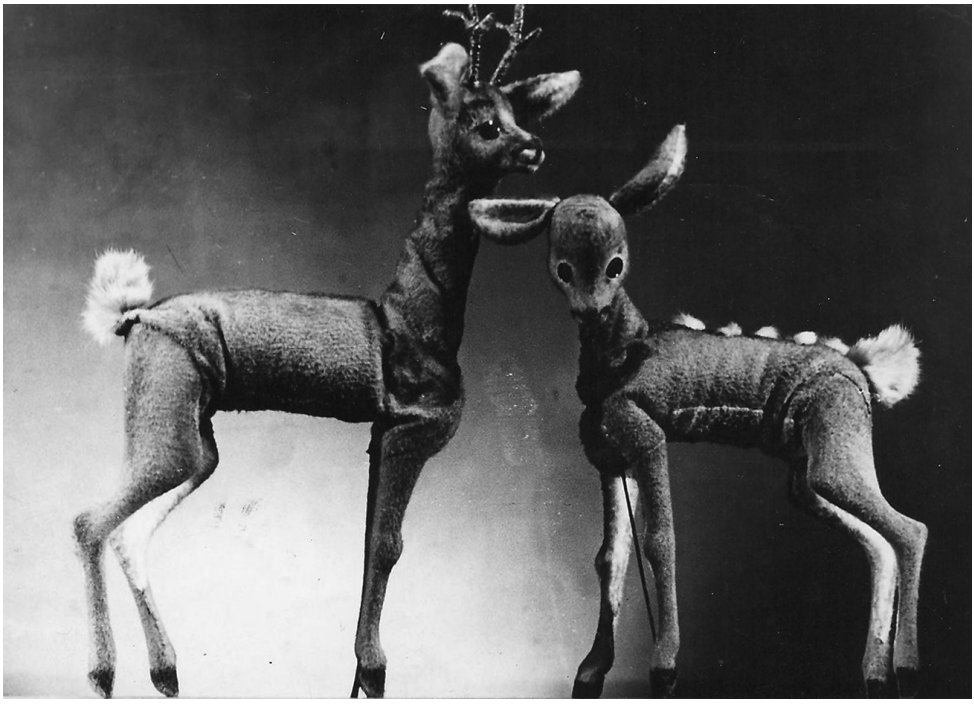

Antónia volt. 1987-ben felújította az Astra Bábegyüttes a *Búbos vitéz*t. Korábban a szereplők élőben mondták a szöveget, most új előjáték és hangfelvétel is készült ismert bábszínészekkel. A rövidzsinóros marionettel játszott darabhoz Pethő Zsolt írt kísérőzenét. 1989-ben a Kecskeméti Ciróka Bábszínházban figyelemre méltó előadás jött létre a sepsiszentgyörgyi születésű Seprődi Kiss Attila rendezésében, míg 2002-ben a Temesvári Csiky Gergely Színházban rendezte meg egy magyarországi vendégrendező, Bánky Gábor. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban az elmúlt évtizedekben kétszer is bemutatták a *Búbos vitéz*t.

Szegény ördögök az ötvenes években

Székelyföldön még az ördög sem olyan, mint máshol. Annyira gonosz csak, mint az ember, így aztán van benne valami emberi is. Tamási a *Tündöklő Jeromos* megírását követően fogalmazza meg: „Engem mindig rendkívül érdekelt a székely képzelőerőnek az a játéka, módszere, ahogyan ez a nép az ördögöt elképzeli.”[11] Másutt a késedelmes munkáról s a nyakára gyűlő új témákról említi:

11 A Jeromos-komplex. In Tamási Áron: *Emberi szavak*. Szerkesztette Nagy Pál. Budapest, 2003, Palatinus, 45.

„Már az a jelentkezési forma is jó nekik, ahogy álmomban, percek alatt, megtörténnek előttem. Úgy látszik az ördög kissé hálás nekem, hogy a zaklatásnak ezt a formáját választja. Nyilván azért hálás, mert írásaimban mindig kedvesen bántam vele."[12]

Valóban kedvesen bánik velük, még a sötét Rákosi-korszakban is. Mindez végtelen emberszeretetéből fakad. Pedig Tamási az '50-es években különösképp tapasztalhatta az emberördög színváltásait. A kisnyilasból ávós lett, vagy besúgó, aki még csak tarka ördögnek sem nevezhette magát, hiszen verőlegényből verőlegény, de legalábbis olyan valaki lett, aki lelkét eladta az ördögnek. Ebben az időben született a *Szegény ördög* című bábjátéka.

1953 januárjában, amikor a *Búbos vitéz* még sikeresen műsoron van, a Színház és Mozi az Állami Bábszínház jövőbeni bemutatói kapcsán említi, hogy Tamási Áron egy bábjátékon dolgozik.[13] A Tamási-hagyatékban három, írógéppel írt változat található. Mindhárom 1953-as keltezésű, az utolsó 1953 decemberében készülhetett el. A kézirat bal felső sarkában tollal ez a dátum jegyeztetett fel. Bár Tamási e szöveget a végső formának nevezte, az 1954 tavaszán nyomtatásban megjelent bábjáték befejezésén, a hagyatékban található kézirathoz képest is, történt némi változtatás. (A nyomtatásban megjelent kéziratból nem található példány a hagyatékban.) Nézzük időrendben a kéziraton történt változtatásokat! Az első két kézirat lényegében megegyezik, a megfelelő címen azonban töprenkedett egy kicsit a szerző. A *Tarka ördög* címet adta először, majd egy másik példányon áthúzta a jelzőt, s tollal azt írta fölé „Enyhe". Tollal áthúzott szavak jelzik, hogy néhány szóváltoztatást is eszközölt a műben. Az 1953. decemberi példányon már *Szegény ördög* szerepel, s ezzel a címmel vált később ismertté a bábjáték.

Tamási névadásain is elég sokat töprengett, míg meg nem találta az igazán beszédes nevet. A szegény ördög neve Kámpecz, mert neki már kampec. Felesége, aki folyton siránkozik, sápítozik, azaz lamentál, nem is lehet más, mint Lámenta.[14] A két ördögfióka, Ámpecz és Bépecz apjuk után kapták nevüket, az ábécé elejéről: Á és B, így nekik még megadatott az esély arra, hogy ne legyen belőlük Kámpecz, ne legyen nekik kampec. A szegény asszony, Ténferus – nyomorúságában ténfereg. Módus Beke a módos ember, felesége minden bizonnyal terebélyes asszonyság: dundi, azaz Dunda.

Ismerjük meg a nyomtatott formában megjelent mű tartalmát. Talán egy kicsit részletesebben ismertetem, s nemcsak azért, mert az ördög a részletekben lakozik, hanem ez a változatok összevetése miatt is szükséges. A helyszín: „Mesebeli erdő, buja és vad növényzettel. Középen kis tisztás." Nem jár erre egyetlen gazdag ember se, akit Kámpecz megsarcolhatna. A szegény ördög azon

12 Tamási Áron levele Illés Endrének. Mátraháza, 1963. XII. 17. In Tamási Áron: *Ölelő szeretettel*. Budapest, 2008, Palatinus, 204.

13 Új bemutatókra készül az Állami Bábszínház. *Színház és Mozi*, 1953. január 9., 17.

14 E név népszerűségét jelzi, hogy 1992-ben a pilisszántói bábegyüttes felvette a Lámenta nevet.

kesereg, hogy nincs mit ennie neki és családjának. S nem elég baj ez szegény fejének, még a felesége, Lámenta is gyámoltalannak nevezi, s folyvást figyelmezteti szánalmas helyzetére, felhánytorgatva pokolból való kitiltatásuk okát, miszerint Kámpeczbe beleesett a métely. A földnek mételye pedig nem más az ördögasszony szerint, mint a szánalom, amely időnként megkörnyékezi az urát. Azaz különbséget tesz az emberek között. Kámpecz válasza logikusnak tűnik: „Tehetek én róla, hogy a szegénynek nincs semmije? S hogy a gazdagnak van?!" Az efféle okoskodás nem talál megértésre Lámentánál, s a két ördögfióka: Ámpecz és Bépecz is csak nyafog, hiszen jobb híján gombán élnek, amitől már fáj a hasuk. Kámpecz elküldi a családját bóklászni az erdőbe, ő pedig a magas fatörzsök tetején hősi pózba vágja magát. Elsőként a Róka jelenik meg, akiről kiderül, hogy szintén éhezik, s gazdag embert sem látott a környéken. Viszont látott egy szegény asszonyt, aki ágakat szedeget. Kámpecz bízva abban, hogy a szegény asszonynak is csak lesz valamije, elküldi a Rókát, hogy hozza ide őt. Közben a Medve megtréfálja az éhségre panaszkodó ördögöt, mézesnek vélt mancsáról lenyalatja a tehéntrágyát. Visszatér a Róka Ténferussal, a szegény asszonnyal, aki a darabka száraz kenyerét is odaadja az éhes ördögnek. Kámpecz egy kenyérmorzsával kifizeti a Rókát, majd ráparancsol a szegény asszonyra, hozzon ide neki egy gazdag embert. Ténferus és Kámpecz együtt szülik meg az ötletet, hogy miként csalhatná ide az asszony Módus Bekét.

Ténferus fehér lepedőbe burkolózva, „szellemként" jelenik meg az alvó Módus Beke házánál. Mint boldog Pasztilla, a vásárok védő szelleme, azt sugallja a gazdag embernek, hogy rakjon meg egy zsákot élelemmel, más zsákokba rakja a kincseit, s induljon Pediglen városába, a vásárba, ahol nagy-nagy szerencse várakozik reá. A kapzsi ember követi a szellem utasításait. A zsákokat azonban sem Módus Beke, sem a felesége, Dunda nem akarja cipelni. Kapóra jön nekik a ház ablaka előtt játszadozó, incselkedő két kislány: Virgoncz és Őszike, valamint anyjuk, az időközben „szellemből" emberré vedlett Ténferus. Ők cipelik a zsákokat némi beígért fizetségért (száz lépésenként egy garas). Ténferus így vezeti el a gazdag emberéket az erdőn át a tisztáson gubbasztó ördögig. A szundikáló Kámpecz felriadván nyakon csípi Módus Bekét. Követeli tőle a pénzt, amit az letagad, hiszen nála nincsen egyetlen zsák sem. Aztán az ördög utasítására a szegény asszony és lányai kiborítják a zsákok tartalmát. Nagy kergetőzés, csihi-puhi kezdődik a zsákokért. Megjelenik Lámenta, Ámpecz és Bépecz is. A két ördögfióka és a két kislány együtt falatozzák a sonkát, a kolbászt, s úgy összebarátkoznak, hogy a végén a szegény asszonynál akarnak maradni, aki igényt tart az aranyra s az ezüstre, mert ezek nélkül nem tudja felnevelni őket. A kincseket nem akarja odaadni az ördögpár, s a gazdag emberék is vissza akarják szerezni. A verekedés közben Ténferus távozik a gyerekekkel és az ennivalós zsákkal. Ámpecz még visszaszalad, s a verekedők alól kiszedi a gyémánttal teli zsákot. Az arannyal teli zsákot Módus Beke kapja fel, ám nem tud elszaladni vele, mert Kámpecz a nyakába ugrik, s ily zsíros zsákmányért megbocsájtást remélve süllyed el a gazdaggal a pokolba. Lámenta pedig

Dundát ragadja magával, és süllyed el láng és füst kíséretében. Majd jön a zárókép: „Róka bejön, körbeszaglász, talál valami sonkamaradékot. Élesen felkacag, csámcsogva falni kezd. Megcsendül az erdő, páfrányok nőnek ki a földből. A madarak énekelnek."

Tamási a bábszínházi játékon, merthogy műfaját tekintve ekként határozta meg művét, a korábbi változatokhoz képest dramaturgiai változtatásokat hajtott végre. Az első két szövegkönyv-változatban szerepel egy Dánom nevű erdei betyár is. Kámpecz annak idején azért vettetett ki a pokolból, mert megkönyörült az erdei rablón. De most elhatározza, hogy nem kegyelmez meg neki, ha nem hozza ide a gazdag embert. Szellemként való megjelenése helyzetben és szövegben megegyezik a szegény asszonyos, végső verzióval. Annyi különbséggel, hogy Dánom Jákobnak nevezi a szellemet, s nem Pasztillának. Miután összepakolt Módus Beke felesége, s már indulásra készen állnak, bekopog hozzájuk a szegény asszony két kislányával. Ténferus ruhára kér pénzt gyermekeinek, de mivel nem kap, gondolja, talán megkeresheti a reá valót oly módon, ha felajánlja Módusnak, hogy cipeli a zsákokat kellő fizetségért. Így jutnak el az erdőbeli tisztásra az ördöghöz, aki kibontatja a zsákokat. Kámpecz megfelezi a szegény asszonnyal az élelmet, majd a kislányok köténybe szórja a fele aranyat. A gazdag ember a gyémánt szétosztása ellen tiltakozik, amikor megérkezik Dánom, és rendet rak. A rabló odadobja Móduséknak a gyémántos zsákot, mire azok eltűnnek. A szegény asszony hálálkodva távozik két kislányával. A gyerekek nem találkoznak az ördögfiókákkal, s így föl sem merül annak a lehetősége, hogy magával vigye, s emberré nevelje őket. Míg az ördög örvend, Dánom elszalad az aranyat tartalmozó zsákkal. Kampecz kétségbeesetten kiáltozza: Tolvaj!

A Tamási által végső verziónak tekintett változatban már nem szerepel az erdei rabló. A befejezés is más. Kámpecznek elege lesz a civakodásból, és elmegy az erdőbe, mondván, hogy ő visszamegy a pokolba. A két asszony végsőkig verekszik, míg el nem nyeli őket a föld. Ehhez a befejezéshez nyúlt hozzá valaki, közvetlenül a Bábszínpadban történt megjelenés előtt. Meglátásom szerint Németh Antal lehetett, aki részletes instrukciókkal látta el a Bábszínpadban megjelent bábjátékot.[15] Ismerve az első változatokat, elmondhatjuk, hogy a bábjáték előnyére szolgáló dramaturgiai változtatások után, letisztultabb formájában jelent meg a szöveg. Persze, a cenzori beavatkozást megelőzendő, néhány súlyosan hangzó mondat vagy félreérthető kifejezés kikerült a szövegből. Egy példát hozok. Az első verziókban a szegény ördög ekként indítja jelenetét: „Az isten pofozza meg ezt a nyomorú világot… Örökké csak a baj…" Valószínűleg az ördög első mondatai után függönyt húzattak volna az elvtársak. De gyanítom, hogy a medve figuráján is azért kellett változtatni, nehogy az érintettek

15 Németh Antal az ötvenes években előadásokat tartott bábosoknak a Népművészeti Intézetben. De Apáthi Imrének is adott tanácsot, amikor az bábrendezésre adta a fejét. (Darvas Szilárd – Gádor Béla: *Szerelmes istenek*. Állami Bábszínház, 1955. május 20.)

magukra ismerjenek. A *Szegény ördög* korábbi változatában a medve, aki talpnyalásra bírja az ördögöt, alattomos, leskelődő, simulékonyabb figura, aki, úgy tűnik, jelenése előtt ott van a háttérben, s figyeli az ördögöt. Ebből az alapállásból az ördög családja felőli érdeklődése, egy érzékeny rendezéssel különös hangsúlyt kaphatott volna. Míg a publikált változatban lekever egyet az ördögnek, e változatokban dolgát elvégezvén, elsunnyog. A medve epizódnyi figurájáról azért is kell szólnunk, mert Tamásinak készült egy bábjáték-vázlata, amelyben egy medvecsalád a főszereplő, s amely alapötletre épült a *Szegény ördög*.

A *Szegény ördög* előzményének kell tekintenünk azt a bábjátékvázlatot, amelyet Ablonczy László adott közre a *Film Színház Muzsikáb*an (1986. május 24.), majd a Tamási Áron színjátékait tartalmazó második kötet (1988) Függelék részében is megjelentetett. A Ratkó-korszakban született vázlat a korszak kívánalmainak megfelelően megfogalmazza a mű eszmei tartalmát: „A gyermektelenség, illetőleg a gyermekáldás kérdéséről szól ez a kis mese, mely azt akarja példázni, hogy nemcsak a természet diadalmas törvénye, hanem az állatok jóindulata s maga a szerencse is hódol a gyermek előtt." Az abortusztilalom és gyermektelenségi adó idején Tamási ügyesen fogalmaz, amikor nem a törvényi szabályozásról szól, hanem a természet jóindulatáról, s ha már nem szólhat Isten akaratáról, a szerencse hódolatát említi. A korszak népességpolitikájának ismeretében igencsak kritikusra sikeredett e bábjátékvázlat eleje. A háromgyermekes medvemama nem tudja ellátni élelemmel bocsait, éhezik a család. A legnagyobb bocs anyja szemére veti: „minek a gyermek az olyan anyának, aki nem tudja kellő módon táplálni a gyermekét". A gyermektelen róka tanácsát elfogadva úgy határoznak, hogy az erre érkező embereket megeszik. Persze végül nem eszik meg sem a gazdag embert, sem a szegény asszonyt, hanem bizonyos igazságot szolgáltatnak azzal, hogy a gazdagot megadóztatják, s arra kötelezik, hogy adja oda a vagyonát a szegénynek. A gyermekek itt is egymásra találnak. A kislányok a medvebocsokkal játszanak.

A *Szegény ördög*ben a medvecsaládot az ördögcsalád váltja fel, s mint láttuk, a három gyermekből kettő lesz. A gyermekek – akárcsak a mesevázlatban – itt is egymásra találnak. A kislányok ott a medvebocsokkal, itt az ördögfiókákkal kezdenek játszani. A jövő a gyermekeké, hiszen még az ördögfiókákból is lehet rendes ember.

A gyermekkérdés a *Tarka ördög* és az *Enyhe ördög* változatokban is felbukkan. A gazdag embernek nincs gyermeke, a szegénynek több is van. Az ördög máris együttérez a szegény asszonnyal, hiszen neki is vannak ördögfiókái, s tudja, hogy nem könnyű eltartani őket. Kámpecz figuráján is érezhetünk változást: a gyáva és megcsúfolt ördögből, igazságtevő ördög lesz.

A *Búbos vitéz* sikere, a bábjáték nyomtatott formában való megjelenése, és a szerző friss Kossuth-díja is megkívánta volna egy újabb Tamási-bábjáték bemutatását. Ráadásul 1954 tavaszán a prágai Spejbl és Hurvinek bábszínház magyarországi fellépése is termékenyítőleg hatott bábművészetünkre. Miközben

a hazai lapokban semmi hír a *Szegény ördög*ről, a *Loutkář* című cseh bábos szaklap 1954. évi augusztusi számában Tamási Áron *Szegény ördög*ének egyik figuráját véltem fölfedezni. Jan Dvořák, a prágai társulat színész-rendezője két cikkben is beszámol a vendégszereplés három hetének tapasztalatairól. Több előadásképet és bábokról készült képet is publikál. Ezek egyike, Tamási Áron bábjátékának, a *Szegény ördög*nek Módus Beke figurája. A fotó közlése különös jelentőségű, hiszen egy olyan bábjáték bábjának a fotója jelent meg a folyóiratban, amelyből (valószínűleg) nem született professzionális előadás. A tervező az a Márkos Béla, akinek a rajzai – Tamási darabjával és Németh Antal instrukcióival együtt – 1954-ben a *Bábszínpad* 14. számában megjelent. Ez márciusban vagy áprilisban jelenhetett meg, ugyanis a *Népművelés* május 1-jei száma hírt ad a *Bábszínpad* új számáról. Tehát 1954 tavaszán valakik valahol készülődtek a *Szegény ördög* előadására. A kérdés, hogy kik és hol készülődtek? Minden bizonnyal nem az Állami Bábszínház lett volna a helyszín, hiszen éppen a magyar szerzők műveinek bemutatása miatt nacionalistának bélyegzett Bod László már nem volt abban a helyzetben, hogy az új bemutatókról döntsön. Jan Dvořák az 1954 nyarán megjelent cikkében egy sort sem ír a műről, ám említést tesz arról, hogy most hallotta a szomorú hírt, hogy meghalt a fiatal, tehetséges képzőművész, Márkos Béla. Tőle tudhatjuk azt is, hogy Márkos Béla volt a cseh társulat egyik kísérője magyarországi tartózkodásuk idején. Ő beszélhetett a készülő előadásról Dvořáknak, tőle kaphatta a fotót, s így kerülhetett a cseh folyóiratba Módus Beke, a kép alá pedig Tamási Áron, Kossuth-díjas szerző neve. Ha született előadás a *Szegény ördög*ből, azt Németh Antal maga rendezte meg amatőrökkel, száműzött bábosokkal a Népművészeti Intézetben.

A hivatalos ősbemutatóra húsz évet kellett várni, 1973. március 6-án került sor rá a Kolozsvári Bábszínházban. 1972 novemberében Kovács Ildikó, a bábjáték rendezője még azt nyilatkozza, hogy a *Búbos vitéz*zel együtt készül bemutatni, ám ez utóbbira nem került sor. 1974. március 4-én (hétfőn) a román tévé magyar nyelvű adásaként mutatták be az első részt. (Az utána következő műsor kezdését nézve, lehet, hogy ez mindössze 14 perces volt?) Egy hét múlva, március 11-én került sor a második rész bemutatására. 1975 áprilisában ünnepelte a Kolozsvári Állami Bábszínház negyedszázados fennállását. A *Szegény ördög*öt is felújították az Ünnepi Hétre (április 14–19.).

A bábjáték megjelent a Kovács Ildikó által szerkesztett *Báboskönyv*ben a Kriterion Könyvkiadónál 1974-ben. A bábjáték szövege megegyezik a húsz évvel korábban közölt, a *Bábszínpad*ban megjelent szöveggel, ám Németh Antal lábjegyzettel ellátott instrukciói elmaradnak. A darab végén Kovács Ildikó rendezői tanácsai olvashatók.

1975. december 21-én kerül sor a magyarországi bemutatóra. Csokorba kötve Weöres Sándor *Csalóka Péter*ével, *Furfangosok* címmel játszották az Állami Bábszínházban. E két bábjáték hangulatában, játékosságában is összeillő. Tamás Attila irodalomtörténész a *Csalóka Péter*ről szólva ekként fogalmaz: „Weöres a népi komédiázás hagyományait folytatja, egyben-másban Tamási Áron

kezdeményeinek szellemében – könnyebb műfajban."[16] Bod László igazgató számára nem engedélyezték a bábjáték bemutatását, de a Magyar Bábjátékosok Szövetsége által összeállított Bábjáték Műsorfüzetben *Furfangos Péter* címmel, Bod társszerzőségében 1950-ben megjelenhetett. Innen a két bábjátékot összekötő *Furfangosok* cím. Később más színházak is együtt játszották e két darabot. A *Bábszínpad* 24. számában már Weöres Sándor *Csalóka Péter*eként olvashatjuk a bábjátékot. Ország Lili tervezi mindkét darab bábjait és díszleteit. Kocsár Miklós muzsikája elsősorban népi dallamokra épít. Bánd Anna rendezte, aki egy évtizeddel később az egri Harlekin Bábszínházban is színre viszi a bábjátékot. A budapesti bemutatót követően, fél évvel később a debreceni Vojtina Bábszínház is bemutatta Giovannini Kornél rendezésében. Játékossága s kitűnő karakterei miatt élőszínházi formában is többször színre került. Így Debrecenben Thuróczy György átdolgozásában és rendezésében mutatta be az Alföld Ifjúsági Színpad 1983 márciusában. A történetben a szegény család tagjai öltöznek be ördögnek, és tréfálják meg a gazdag embert és feleségét. Erdélyi rendezőink (Kovács Ildikó, Seprődi Kiss Attila) Tamási mesejátékának magyarországi népszerűsítésében jelentős szerepet vállaltak. Seprődi Kiss Attila nemcsak a *Búbos vitéz*t, de a *Szegény ördög*öt is bábszínpadra vitte. Ez utóbbit kétszer is. Mindannyiszor Kecskeméten. A rendező ismerhette a *Szegény ördög* korábbi változatát, mert hármas tagozódású színpadán megjelenik Dánom, az erdei rabló is. Szólni kell Pályi János egyszemélyes bábjátékáról, melyet 1997-ben, a centenáriumi évben mutatott be. Néder Norbert misztériumszínpadot formázó harangtornyában Bodor Judit eredeti bábjaival figyelemre méltó előadás született. Pályi Kecskeméten a Seprődi Kiss Attila rendezte *Szegény ördög*ben is kitűnt humorával, játékosságával, ritmusérzékenységével. A játék kialakításában, a történetmesélés és az egyéni improvizáció hangsúlyainak megtalálásában Kovács Ildikó rendező volt segítségére, aki korábban dolgozott már Pályival. A *Szegény ördög* alapvetően kesztyűsbábra íródott. Így gondolta Németh Antal és Kovács Ildikó is, amikor a megjelent bábjátékhoz rendezői utasításokat fűztek. Ezúttal nem kesztyűsbábjátékot, hanem vásári marionettjátékot látunk, mely Tamási szövegének ízeit, szépségét is megszólaltatja. Két évvel később az egri Harlekin Bábszínház is meghívta Pályi előadását, s a bábjáték bekerült a bábszínház repertoárjába. Aztán 2007-ben hazakerült a Tamási-bábjáték, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház Bábtagozata mutatta be. Az utóbbi években Árkosi Árpád Debrecenben és Zalaegerszegen állította bábszínpadra a *Szegény ördög*öt.

Reméljük, hogy a Tamási-év alkalmából bábszínházainknak, bábos társulatainknak lehetőségük nyílik arra, hogy bábjátékával köszöntsék a mestert.

16 Tamás Attila: *Weöres Sándor.* Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó, 234.